

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Система права соціального забезпечення – це науково обґрунтована, об'єктивно існуюча послідовність зв'язку правових інститутів і норм права соціального забезпечення, що в цілому складає єдину галузь права. Сутність права стає більш зрозумілою у процесі вивчення права у зв'язку з місцем людини серед інших індивідів у суспільстві та їх об'єднань, з особливостями всього комплексу соціальних відносин між ними і соціальними групами, суспільством і державою. Правовий порядок, який розглядається як форма, діє в житті як закон, адміністративне розпорядження, кодекс тощо, становить собою нескінченну низку різноманітних імперативів, які суспільство звертає до індивіда.

Значення соціального забезпечення в житті суспільства визначається тим, які функції воно виконує, які основні проблеми останнього воно дозволяє вирішити. Іншими словами, призначення системи соціального забезпечення виявляється в його функціях, через особливості яких відбивається специфічність правого регулювання (тобто предмету галузі), а також його методу.

Основні функції повинні мати сталість як одну з необхідних ознак характеристики своєї безперервності, тривалості дії. Їх постійна природа виявляється у безперервному впливі на правовідносини. Разом із тим вони можуть змінюватися за змістом під впливом новітніх механізмів, доповнюватися водночас із розвитком самого права й суспільства.

Питання визначення функцій права соціального забезпечення набули неабиякої актуальності, стали предметом дослідження широкого кола науковців, оскільки вони визначають межі дії галузі права, впливають на основні тенденції розвитку законодавства про соціальне забезпечення. Ці питання висвітлювали такі вчені, як І. Карнер [4, с. 5-7], В.І. Прокопенко [8, с.23], Д.О. Ніконов, О.В. Стремоухов [7, с.19-23], В.Ш. Шайхатдінов [11, с. 66] та ін.

Метою статті є здійснення аналізу функцій права соціального забезпечення в сучасних умовах і визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Термін „функція” досить багатозначний: існують функції держави, влади взагалі, законодавчої влади, судової влади, Пенсійного фонду чи будь-якого іншого по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, суб'єкта права як зовнішній прояв його властивостей, спосіб його поведінки у певній системі відносин та ін. У межах цієї статті приділяється увага саме характеру, особливостям функцій права соціального забезпечення, що є передумовою пізнання природи цієї галузі, визначення системи, виявлення її сутності.

У загальній теорії права під категорією «функції права» розуміють основні напрямки їх впливу на суспільні відносини з метою упорядкування останніх. Сутність і соціальне значення права знаходить свій прояв саме у функціях. Вони відбивають основні напрямки впливу права на суспільні відносини й поведінку людей, дозволяють надати узагальнюючу характеристику дії юридичних норм, що зумовлено його соціальним призначенням.

В.І. Прокопенко підкреслював, що термін „функція” означає “обслуговування”, “діяльність”. Якщо метод правового регулювання – це спосіб впливу на суспільні відносини, то функції права – це основні напрямки цього впливу, що відображають його службове призначення [8, с.23]. Подібну думку слушно вилловлював В.М. Горшенев, який також зазначав, що функції права тісно пов'язані з методом правого регулювання, своєрідність якого багато в чому зумовлюється саме з ними [1, с. 135]. Показником реалізації функцій права служать соціально-економічні, політичні, ідеологічні та інші наслідки, як результат дії права. Саме в цих напрямках і виявляється активно-творча роль права в регулюванні й розвитку суспільних відносин. Свій нормативний вираз функції права одержують в законодавчих актах у вигляді мети й завдань правового регулювання.

Оскільки право є одним з елементів структури суспільства, його функції необхідно розглядати в єдиній системі суспільного управління і в нерозривному зв'язку з об'єктивними й суб'єктивними чинниками суспільного розвитку. Слід вирізняти економічну, соціальну й ідеологічну (виховну) функції права. У здійсненні цих функцій беруть участь усі галузі права, кожна з яких використовує для цього властиві їй методи й засоби, що відповідають особливостям суспільних відносин, які ними регулюються, та їх місцю в структурі суспільства.

Вплив права здійснюється через свідому належну або можливу поведінку людей. Він є проявом динаміки права й реалізується через виконання його суб'єктом своїх прав та обов'язків. Функції права спрямовані на виконання завдань, що стоять перед суспільством.

Функції соціального забезпечення виконують різні державні органи, міністерства, відомства, служби й установи соціального захисту та недержавні установи. Це організаційна структура соціального забезпечення. Існують певні розбіжності в поглядах правників на класифікацію цих функцій, а також на їх формулювання і кількість. Проте в основному всі вчені сходяться на тому що найважливішою функцією системи соціального забезпечення є, безумовно, *забезпечення прийняттого рівня життя населення*. Структура такої системи така: непрацездатним надається соціальна допомога; працездатним – можливість соціального страхування; потребуючим соціальної підтримки – підтримка соціальним обслуговуванням.

Другою, не менш важливою, треба назвати *функцію перерозподілу доходів*, типовим прикладом в соціальному забезпеченні є соціальна допомога, яка, можна сказати, здійснює вертикальний перерозподіл останніх. Ще одним структурним напрямком, який виконує функцію вертикального перерозподілу, є соціальне обслуговування. Функції горизонтального перерозподілу виконує соціальне страхування.

В.Ш. Шайхатдінов справедливо підкреслює, що у правовій літературі вирізняються 4 основні функції соціального забезпечення: економічна, соціально – реабілітаційна, політична й демографічна [10, с.57-75].

Економічна функція, або функція економічної стабілізації полягає в заміщенні заробітку, втраченого у зв'язку з віком, непрацездатністю або втратою годувальника, частковому відшкодуванні додаткових витрат при настанні певних життєвих обставин, а також наданні мінімальної грошової або натуральної допомоги малоїмущим громадянам, а також у сприянні розвитку суспільного виробництва в цілому й окремих галузях народного господарства, зокрема, в економічному підйомі зон

пріоритетного розвитку і т.д. Джерела фінансування – державні позабюджетні фонди соціального призначення: пенсійний, зайнятості, обов'язкового медичного страхування, соціального страхування, соціальної підтримки та ін.

Сутність економічної функції виражається в тому, що держава використовує соціальне забезпечення як один зі способів розподілу частини валового внутрішнього продукту, тим самим сприяючи певному вирівнюванню особистих доходів громадян шляхом надання матеріальних благ (пенсій, допомог, компенсацій, соціальних послуг тощо) замість втраченого заробітку або разом з ним при настанні вказаних у законах соціальних ризиків. Реалізація економічної функції, як уже зазначалося, конкретно втілюється в перерозподілі валового внутрішнього продукту шляхом акумуляції фінансових коштів у цільових джерелах – у позабюджетних фондах соціального страхування, в бюджетах регіонів, областей, у фондах соціальної підтримки населення.

Соціально-реабілітаційна функція соціального забезпечення пов'язана із задоволенням специфічних потреб осіб похилого віку й непрацездатних громадян. Вона виражається у створенні умов, що сприяють збереженню їх правового статусу й охороні здоров'я всіх громадян. Ця функція сприяє підтримці соціального статусу громадян при настанні різних соціальних ризиків (хвороби, інвалідності, старості, смерті годувальника, безробіття, бідності) шляхом надання різних видів матеріального забезпечення, соціальних послуг, пільг з метою підтримки гідного рівня життя й попередження зубожіння. За допомогою неї здійснюється й реабілітаційний напрямок соціального забезпечення, мета якого – відновлення (повністю або частково) повноцінної життєдіяльності людини, що дозволяє їй навчатися, працювати, спілкуватися з іншими, самостійно себе обслуговувати тощо.

Політична функція сприяє підтримці соціальної стабільності в суспільстві, в якому існують значні відмінності в рівні життя різних верств населення. Вона спрямована на зближення соціального рівня різних верств населення, створення умов, що забезпечують гідне життя кожній людині, й покликана стабілізувати суспільні відносини у сфері соціального захисту населення. Політична функція дозволяє державі специфічними для соціального забезпечення засобами реалізовувати основні напрями соціальної політики. Конституція України закріплює положення, що Україна – соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя й вільний розвиток особистості. В Україні охороняються праця і здоров'я людей, забезпечується державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства й дитинства, інвалідів і немолодих громадян, розвивається система соціальних служб, устанавлюються державні пенсії, допомоги та інші гарантії соціального захисту. Соціальна політика, як цілеспрямована дія держави на поліпшення умов життя людей з метою реалізації конституційних положень, здійснюється головним чином через систему соціального забезпечення. Так, бідність населення стала підставою для надання соціального забезпечення у вигляді державної соціальної допомоги. Отже, громадяни, які мають подушний доход нижче прожиткового мінімуму, – це ще один, новий суб'єкт соціального забезпечення.

Від того, наскільки ефективно соціальне забезпечення виконує свою політичну функцію, залежить стан соціального спокою в суспільстві. А соціальна напруженість в суспільстві на сучасному етапі свідчить, що стан української системи соціального забезпечення не відповідає потребам широких верств населення.

Демографічна функція покликана стимулювати зростання народонаселення країни, відтворення здорового покоління, збільшення тривалості життя громадян. Вона реалізується за допомогою впливу системи соціального забезпечення на демографічні процеси: на тривалість життя населення його відтворення, стимулювання народжуваності та ін. Так, занадто низький рівень пенсійного забезпечення, що призвів до різкого скорочення рівня життя пенсіонерів, став причиною високої смертності осіб немолодого віку. Відсутність ефективної системи соціальної допомоги сім'ї з дітьми, безумовно, спричинить істотне зниження народжуваності в країні і т.д.

Особливістю демографічної функції й усього соціального забезпечення країни, де спостерігається збільшення населення, є проблема піклування про дітей і неповнолітніх. Наголосимо, що в більшості розвинених країн основним об'єктом соціального забезпечення стають пенсії через старість і соціальне обслуговування людей похилого віку. На сучасному етапі в таких країнах явище старіння населення є найсерйознішою соціальною проблемою, а в тих, що розвиваються, – піклування про дітей.

Разом з розглянутими вище функціями соціального забезпечення деякі фахівці вказують і на інші. В.Ш. Шайхатдінов обґрунтовує ще й духовно-ідеологічну функцію соціального забезпечення, у складі якої він виділяє ідеологічну, моральну й соціально-психологічну підфункції [11, с. 66, 67].

З нашої точки зору разом з переліченими функціями соціального забезпечення слід назвати *функцію виробничу*. Оскільки соціальне забезпечення пов'язано із суспільним виробництвом, останнє також впливає на нього. Цей вплив виражається в тому, що право на низку видів соціального забезпечення зумовлено трудовою діяльністю, а рівень забезпечення часто залежить від її характеру й розміру винагороди за працю. Із втіленням у життя принципів соціального страхування цей вплив зростатиме, оскільки посиляться стимулююче значення соціального забезпечення у підвищенні продуктивності праці і професійної майстерності працюючих. Соціальне забезпечення сприяє також матеріальній і моральній підтримці старіючої робочої сили й осіб, які втратили здатність трудитися. Його вплив на суспільне виробництво далеко не вичерпується розглянутим вище.

Також варто відзначити, що соціальне забезпечення виконує ще одну досить важливу *функцію – захисну*. Перш за все саме це завдання ставить перед собою суспільство, надаючи соціальне забезпечення своїм громадянам, бо захист їх у важкій життєвій ситуації, допомога у вирішенні різних проблем (матеріальних, фізичних, психологічних, вікових тощо) – це основне призначення соціального забезпечення.

Список літератури: 1. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. – М.: Юрид. Лит., 1972. – С. 135. 2. Захаров М.Л., Тучкова Э.Г. Право социального обеспечения России: Учебник. – М.: Изд-во БЕК, 2001. – 576 с. 3. Иванов Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод советского права социального обеспечения. – М.: Юрид. лит., – 230 с. 4. Карнер. И. Социальные функции права. – М. – Петроград: Мосполиграф, 1923. – 232 с. 5. Корельский, В.М., Перевалова В.Д. Теория государства и права. – М.: Изд. гр.НОРМА – ИНФРА, 1999. – 345 с. 6. Лейт О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. – М.: ИКЦ «Зерцало М», 2002. – 320 с. 7. Никонов Д.А., Стремухов А.В. Право социального обеспечения. – М.: НОРМА. – 606 с. 8. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. – Х.: Консум, 1998. – 340 с. 9. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Петришин О.В. Загальна теорія держави і права: Підручник. Х.: Право, 2002. – 359 с. 10. Шайхатдінов В.Ш. Теоретические проблемы советского права социального обеспечения. – Свердловск, Изд-во Урал. ун-та, 1986. – 230 с. 11. Шайхатдінов В.Ш. Система социальной защиты и обеспечения населения современной России. // Социал. защита населения в регионе / Под ред. К.Н. Гусова. – М.: Изд-во Проспект, 2004. – 488 с.

Надійшла до редакції 14.11. 2006 р.